

Oversigter

En oversigt i anledning af 1848

AF

ANDERS MONRAD MØLLER

I vore dage er det nok kun en håndfuld af Danmarkshistoriens årstal, der som 1848 er kendte nok til at kunne sættes i front på et titelblad. Og kun få begivenhedsforløb er vel i tidens løb så minutiøst gennemforsket som hændelserne i marts dette år. Hertil kommer, at det seneste årtis udvikling i Østeuropa, på Balkan og i EU har skærpet interessen for nationale problemer, og det viser sig da, at tolkningen af halvandet hundrede år gamle begivenheder fortsat er i stand til at vække lidenskaberne, som det siden vil fremgå. En aktuel debat om Danmarks Riges Grundlov giver endnu en naturlig indfaldsvinkel. Og endelig kan runde åremål udløse beskæftigelse for historikere, og skam få den, der tænker ilde herom. Resultatet har derfor været en pæn strøm af publikationer, hvoraf seks kommenteres i det følgende.¹

Men skønt således overvældet af mange, ofte velillustrerede sider af nyeste dato er det alligevel fristende også at søge tilbage og sammenligne med ældre litteratur, først og fremmest Niels Neergaards grundlæggende behandling fra 1892.² Ganske vist indskrænker illustreringen sig her til et mindre antal lithografier af de kendteste politikere. Og nok er Neergaards synsvinkel snævert politisk, som det da også fremgår af hans undertitel, mens hans noteteknik lader endog meget tilbage at ønske. Men umiddelbart viser han sig – trods fremstillingens store bred-

¹ Claus Bjørn: 1848. Borgerkrig og revolution. Gyldendal 1998, 268 s.

Claus Bjørn (red.): 1848 – det mærkelige år. Museum Tusulanums Forlag, 1998. 210 s., kr. 198.

Claus Friisberg: Den danske vej fra enevælde til demokrati. Borger og bonde i overgangsårene 1830 til 1848. Vestjysk Kulturforlag 1998. 244 s., kr. 275.

Olaf Søndberg: Den danske revolution 1830-1866. Systime 1999. 160 s., kr. 175.

Systemskiftet 1848-49 – retorik og realiteter. *Den jyske Historiker 1999*, nr. 83-84, 232 s.
Bjørn Svensson: Opgør med fjendebilleder. Et kampskrift Forlaget Frøslevhus 1998. 96 s.

² Niels Neergaard: Under Junigrundloven. En Fremstilling af det danske Folks politiske Historie fra 1848 til 1866, bd. 1, 1892, fot. oprt. Kildeskriftselskabet 1973.

de – at være langt mere underholdende end sit rygte.³ Det har derfor absolut ikke været nogen ørkenvandring at gå til den gamle for at sætte den yngste litteratur i relief.

I bogen »1848. Borgerkrig og revolution« har Claus Bjørn skrevet den nyeste samlede fremstilling ikke alene af, hvad der skete i kongeriget Danmark, men tillige om udviklingen i hertugdømmerne. Med rette anfører Bjørn i forordet, at denne »parallelle« fremgangsmåde vil kunne »kaste et fornyet perspektiv over begivenhederne i 1848«, selv om man kunne tilføje, at Neergaard af gode grunde inddrog ikke så lidt stof om, hvad der skete syd for Kongeåen. Men Claus Bjørn har megen nyere tysk forskning at støtte sig på, og – det være sagt med det samme – resultatet er blevet en velskrevet bog, der er lige læsværdig for både læg og lærd. Den eneste formelle indvending, der kan og bør fremføres, er den følelige mangel på noter, som ikke så få universitetsstuderende allerede har konstateret. Det *kan* faktisk lade sig gøre at udgive bøger med disse små, diskrete tal i teksten – også på Gyldendal.

I det indledende afsnit skildres den europæiske baggrund, det danske samfund og den udvikling, som betød, at »det *måtte* komme til et oprør mellem det bestående og nye« – uafvendeligt var det altså, ifølge Bjørn. Og det skildres under overskriften »Stilhed før stormen«, som af forfatteren får den karakteristik, at den har et lidt bagklogt præg. På et enkelt punkt er Claus Bjørn netop noget mere bagklog, end godt er. I afsnittet om den »trætte konge« argumenteres der med, at Christian VIII hen på efteråret 1847 blev mere og mere kortfattet i sine dagbogsnotiser, og at han ved årsskiftet udelod den status, han havde udarbejdet ved tidligere lejligheder. Andetsteds har Claus Bjørn tillige hævdet, at kongens håndskrift på det sidste viste tydelige tegn på svækkelse.⁴ Hertil er at indvende, at kongen faktisk *hvert* efterår skrev mindre og mindre i sin dagbog, inden han – åbenbart som en slags nytårsforsæt – igen tog kraftigt fat i januar. Det var også kun rundt regnet hvert andet år, Christian VIII nedskrev »Anmærkninger ved Begyndelsen af Aaret«, og fraværet af disse kunne meget vel tolkes, som at der netop ikke var noget at bekymre sig om. Hans håndskrift ændrede sig nok med årene i retning af det mere og mere fluebensagtige, men selv det sidste brev til sønnen dateret den 9. januar 1848 bærer absolut ikke præg af svæk-

³ Alene skildringen af tiden fra tronskiftet 20. januar til og med martsdagene er hos Neergaard behandlet i to kapitler, s. 90-186. Om selve affattelsen, jfr. Kristian Hvidts karakteristik i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg.

⁴ Claus Bjørn: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd. 10, 1990, teksten til illustrationen side 328.

kelse.⁵ Og når Claus Bjørn i slutningen af afsnittet påstår, at kongen ved årsskiftet 1847-48 »føjte«, at det ville blive det sidste nytår, han oplevede, så savner man for alvor en note. Et gæt er, at den oprindelige kilde til dette føleri er endnu en bagklog person, officeren A.C.A. From Møller, majestæten betroede i private anliggender, som i anledning af kongens sidste fødselsdag i september 1847 *siden* mente at have sporet en sådan pessimistisk holdning.⁶ Det er den slags »erindringer«, som eftertiden kun alt for tit må lade stå for det, de er værd. Men i dette tilfælde kan man da slå op i majestæten dagbøger og konstatere, at Christian VIII netop den 18. september fandt trang til at notere om sit gode helbred: »Jeg takkede Gud for god Helsen paa denne Dag ... Løbet ud i Haven og hvilet mig fra 3½ til 4½ ... Det var Gud ske lov en glad Dag for mange«. Man *kunne* selvfølgelig tolke noget besværgende ind i dette, men alligevel.⁷

Det forekommer altså ikke rimeligt, således at lade en træt konge symbolisere en træt enevælde, og at Christian VIII ivrigt arbejdede videre med forfatningsplaner og meget andet til otte dage før sin død, fremgår da også af det følgende afsnit om tronskiftet og den efterfølgende tid, hvor alt så at sige kørte på skinner, som man kunne vente – effektivt afsluttes der med den afdøde konges bisættelse den 26. februar, hvor følget på vej hjem med jernbanen fra Roskilde fik de første meddelelser om de begivenheder i Paris, der med ét slag afgørende ændrede situationen.

Efter en afstikker til Paris, Wien, Frankfurt og Berlin når man frem til den »parallelle« udvikling i hertugdømmer og kongerige – fra den 20. til og med den 24. marts gennemgås begivenhederne henholdsvis i København og i Rendsborg/Kiel dag for dag med skyldig hensyntagen til datidens kommunikation og dermed spørgsmålet om, hvornår hvem kunne vide hvad. Konklusionen er, at de mest offensive politiske ledere, henholdsvis Beseler og Lehmann for en sikkerheds skyld skærpede fortolkningen af efterretningerne fra modparten for ikke at blive overhalet. Der deles således sol og vind lige mellem de to parter, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at Claus Bjørn i sidste instans fordeler

⁵ Otto Madsen i Danske Magazin, 9.rk., 1.bd., 1.hæfte, side 94, note 56, »sådan skrev Christian VIII«.

⁶ L.J. Flamand: Christian den Ottendes Hof, Kbh. 1855, s. 234: »Det var – bemærker Kongens Fortrolige – som om jeg i Kongens Udtryk sporede en Ahnelse om, at dette var den sidste 18de September, han stod i Sorgenfri«.

⁷ Kong Christian VIII.s dagbøger og optegnelser, udgivet ved Anders Monrad Møller, IV, 2 del., 1995, s. 768. Det siger sig selv, at udgiveren uundgåeligt har måttet have disse betragtninger om kongens helbred ud mellem sidebenene.

»ansvaret« ligeligt. Kapitlet slutter med fremhævelsen af, at forrædderi er den eneste forklaring på begivenhederne i Rendsborg, og øjensynligt med forfatterens tilslutning refereres i den allersidste sætning den danske løjtnant, som på paradepladsen »hævdede, at prins Frederik iført dansk generalsuniform var en løgner!«.

En enkelt detaille skal have en kommentar med på vejen. Afskedigelsen af det gamle ministerium om formiddagen den 21. skildres, som man plejer at gøre det: Frederik VII skulle have indledt ganske kort med bemærkninger om, at det nuværende regeringssystem ikke længere nød »almindelig tillid«, hvorefter han overlod det videre fornødne til Bardenfleth.⁸ Men helt så kortfattet kan kongens tale nu ikke have været, for i Frederik VII's arkiv ligger et sidelangt referat, udarbejdet af statssekretær Lunding, som i øvrigt noterede, at mødetidspunktet var 10⁴⁵ – en for datiden prisværdig nøjagtig angivelse.⁹ Ifølge Lunding fik kongen gentagne gange stærkt fremhævet ét bestemt forhold, som det vil fremgå af følgende udtryk fra referatet: »Mistillid blandt det Folk, hvorover Forsynet havde meddeelt ham Scepteret«, »Mistviwl hos Folket«, »Nationens Tillid« og »Folkets Tillid« – altså allerede med Frederik VII's indledende ord en gentaget klar tilkendegivelse af, at ministeriet ikke havde *Folkets* tillid og derfor måtte gå.

Også i det videre forløb »Mod borgerkrigen« opretholdes den parallelle skildring. Igen kan man konstatere, at bestræbelsen på at gøre ret og skel f.eks. giver en betoning af, at der var »en kerne«, hvorpå man kunne bygge argumentet om »den ufri hertug«. Mange tog det alvorligt og havde brug for det, såsom embedsmænd og ikke mindst officerer, der jo, hvad dog kun er strejft (s. 103), havde et problem med en faneed, der kunne betragtes som brudt – i datiden vel en nok så alvorlig sag. Igen får kuppet i Rendsborg en central placering som en begivenhed, der alvorligt belastede forestillingen om legitimt nødværge. Denne blev da også snart erstattet af »bekendelsen til det nye, det stærke, det enige Tyskland i dettes egen ret ...« (s. 113-15 og tillige s. 93).

Og hermed er man fremme ved krigen, der, som det fremgår af bogens titel, betragtes som en borgerkrig, hvilket vel først og fremmest

⁸ Bjørn, *Borgerkrig og revolution*, s. 77.

⁹ Kongehusarkivet, Frederik VII, pakke nr. 53, Egenhændige optegnelser og koncepter, læg 2, *Krisen 20-22 Marts 1848 m.m.* Det kan bemærkes, at en sammenligning af klokkesletsangivelser fra martsdagene giver ikke så få uoverensstemmelser, således har Neergaard angivet mødetidspunktet til kl. 9, (s. 146), mens Claus Bjørn har kl. 11, (*Borgerkrig og revolution*, s. 77). Sidstnævnte stammer fra det langt kortere referat i Statsrådets forhandlinger 1848-1863, udg. af Harald Jørgensen, bd. 1, 1954, s. 110, hvor det fylder seks linier.

må ses i forbindelse med udbruddet. Og borgerkrig var der naturligvis *også* tale om hele vejen igennem, men den blev dog meget hurtigt andet og mere al det stund, der allerede den 5. april stod preussiske tropper i Rendsborg, og de fik den 9. april – datoen for slaget ved Bov – ordre til senere at rykke frem mod Flensborg. I det følgende behandles forløbet da også med al skyldig hensyntagen til samspillet mellem krigsførelse og udenrigspolitik, problemerne mellem den politiske ledelse og overkommando, og dette naturligvis anskuet fra begge parter synsvinkel.

Også »Ånden fra 1848« er med held set fra begge sider som et kortvarigt fænomen i dagene omkring den 20. marts og karakteriseres som en følelsesmæssig massepsykologisk emancipation – altså noget i flere henseender grænseoverskridende, som for samtid og eftertid kom til at stå i en helt særlig glans. Meget snart afløstes euforien imidlertid af emotionelle udsving, der i de to lejre naturligvis bevægede sig modsat hinanden i takt med krigens gang. I nær sammenhæng hermed kan ses den store iver, der på begge sider manifesterede sig for at bidrage militært. Der blev oprettet nye korps, gamle borgervæbninger blev udvidet og reorganiseret, folk meldte sig frivilligt til de regulære tropper og udenlandske frivillige strømmede til fra nord og syd – henholdsvis. Også på dette felt måtte en vis nøgternhed senere nødvendigvis gøre sig gældende. På begge sider var der problemer med kombattanter i rent frivillige afdelinger, som jo kunne føle sig berettigede til at skifte mening og tage hjem i utide. Og Tscherning blev som bekendt særdeles upopulær i forbindelse med den reelle indførelse af almindelig dansk værnepligt hen på efteråret.

Bagsiden af medaillen beskriver Claus Bjørn indgående under overskriften »Fjendskab og frygt«. Et følgefænomen var rygtedannelser, der kunne antage uhyrlige og/eller farceagtige former. Der var forfølgelse og mistænkeliggørelse af tyske håndværkssvende og arbejdere i Danmark, mens det modsatte af gode demografiske grunde ikke i samme grad var tilfældet i hertugdømmerne. Familier splittedes, far og søn eller brødre kunne ende på hver sin side i krigen, som i *den* forstand med rette fortsat kan betragtes som en borgerkrig. Og hertil kom tillige problemer af social art, der i denne situation kom op til overfladen – af og til under dække af patriotisme. Uroen blandt husmænd og daglejere – og i Altona tillige blandt arbejdere – var absolut noget, der blev taget alvorligt af myndighederne både i kongeriget og i hertugdømmerne, hvor der reageredes med en blanding af formaninger og reformer, de sidste dog i begrænset omfang. Claus Bjørn konkluderer ikke uventet, at det ikke kom til nogen social revolution hverken i Danmark eller Slesvig-Holsten, og man kunne tilføje, at det jo nok var langtfra.

Men hele dette kapitel tjener på fortrinlig vis til at nuancere billedet af en konflikt, der siden kun alt for ofte i »kortform« er blevet betragtet *bare* som et spørgsmål om dansk kontra tysk. Et valg af side fremtvunget af omstændighederne kunne være ledsaget af meget betydelige omkostninger for de involverede, men der var også utroligt meget andet på færde i 1848.

Herefter redegøres der i et kapitel for de udenrigspolitiske relationer, garantimagternes holdning, forhandlingerne frem til våbenstilstanden, reaktionerne på delingstanken, det hele effektivt sluttende med optrinnet den 16. september på Lerbæk Mark med Frederik VII's ukonstitutionelle og ret beset temmelig fatale udtalelse om Slesvigs eventuelle deling: »Det skal ej ske«. Så skarpt er det nu ikke formuleret hos Bjørn, der i en billedtekst nøjes med at konstatere, at kongen med sin optræden ved denne lejlighed igen trådte ind på den politiske scene. Og det tør jo antydes.

Forskelle og ligheder kommer også klart frem i kapitlet om forfatningernes tilblivelse henholdsvis i kongerige og hertugdømmer. I sidstnævnte var tidspresset absolut størst, da våbenstilstanden blev en kendsgerning, således at en forfatningsvedtagelse blev hastet igennem, mens man i kongeriget i 1848 ikke nåede længere end til valget af Den grundlovgivende Rigsforsamling. Fælles tendenser var der tydeligt begge steder i form af en mere markeret spredning af synspunkterne, ikke mindst når det gjaldt fastholdelsen af den almindelige valgret.

Og hermed er man fremme ved »1848 – årets resultat«, der jo af gode grunde kun kunne have karakter af det foreløbige – i Danmark martsministeriets afgang på grund af kongens absolutte vægren ved at tillade forhandlinger om Slesvigs deling og hertil det igangværende arbejde med forfatningen; i hertugdømmerne en regering, der hverken var godkendt af Danmark eller af det Preussen, som man dér i dén grad følte sig svigtet af. Det politiske facit formuleres af Claus Bjørn som en udvikling fra en stænderdelt helstat til to samfund, hvor man i stigende grad anskuede politik som noget, der drejede sig om en modsætning mellem besiddende og ikke-besiddende klasser.

Epilogen trækker kort linier frem mod det, der med Istedslaget igen var en egentlig borgerkrig, og videre til katastrofen i 1864. De afsluttende betragtninger drejer sig om dansk og tysk som komplementære begreber, men tillige Tyskland som et »eliteprojekt« med 1848 som et »afgørende skiftespor«, mens Danmark af gode grunde har gået »sin egen allerede indledte også meget egne vej«. Tankegangen føres videre til en konstatering af en tilsvarende komplementaritet i det aktuelle forhold mellem Danmark og EU. Claus Bjørn markerer et ønske om »nid-

kær opmærksomhed« omkring »vores måde«, hvad anmelderen helhertet kan tilslutte sig, dog med den tilføjelse, at det bliver svært. Erfaringen viser, at det er vanskeligt at forklare selv en positivt indstillet niedersachser, at vores historiske erfaringer er så rasende meget anderledes, *trods* alle parallelliteter i 1848.

En række »gå hjem«-forelæsninger på Københavns Universitet tidligt i det runde år er siden omarbejdet og i udvidet form udgivet under titlen »1848 – det mærkelige år«. Johnny Leisners indledende artikel med overskriften »1848. Et europæisk kriseår« giver et glimrende præcist udblik over, hvad der skete i det øvrige Europa, sluttende med revolutionernes nederlag og den elegante formulering, at 1848 ikke blev et vendepunkt i Europas historie, »men blot en ouverture til et stykke, der aldrig blev opført«.

Claus Bjørn har skrevet om den danske stat ved indgangen til 1848 og har naturligvis kunnet gøre det med henvisning til sin ovenfor omtalte bog, mens Hans Vammens bidrag om »Martsdagens nationalliberale magtovertagelse« i alt væsentligt bygger på hans egen artikel fra 1988, som i øvrigt i den aktuelle anledning er udkommet i tysk oversættelse.¹⁰ En pudsigt uoverensstemmelse de to forfattere imellem må have været til fornøjelse for tilhørerne, for mens Claus Bjørn fremturer med den trætte Christian VIII, lader Hans Vammen kongen dø uventet, kort og godt slået ihjel af livlægen – ufrivilligt naturligvis.¹¹ En anden markant forskel er, at mens Claus Bjørn trækker fronter op, ser truende skyer og slutter med overskriften »Den usikre fremtid«, er Hans Vammen meget optaget af, at der inden for givne socio-økonomiske og politiske rammer dog var »et ganske vidt spillerum for tilfældighedens og enkeltpersonens rolle i historien«, hvad der giver ham anledning til en række kontrafaktiske overvejelser, herom senere.

Vammens hovedsynspunkter kan kort resumeres med anvendelse af hans egne underoverskrifter: Enevælden var i Danmark reelt afskaffet før Februarrevolutionen, Rendsborgmødet den 18. marts 1848 var ikke noget oprør, men de nationalliberale foregav den 20. marts på Casino-mødet i København, at det *var* det. Prinsen af Nør udløste med sit »opsigelsesbrev« til Frederik VII dannelsen af martsministeriet med deltagelse af nationalliberale, mens oprøret i hertugdømmerne kom, da de – til dels fejlagtige – meddelelser om begivenhederne i København den 21.

¹⁰ Hans Vammen: *Casino 1848*, HT 88, 1988, s. 253-281, og på tysk i *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*, bd. 123, 1998, s. 57-90.

¹¹ Henholdsvis s. 63 og s. 70 samt s. 83, dødsårsagen var blodforgiftning efter en åreladning.

marts to dage senere nåede frem. En revolution var der ikke tale om, overgangen var præget af kontinuitet både økonomisk og politisk, og dette sidste kan man godt give ham ret i. Blot er det nok lidt vel hastigt af sætte toldforordningen af 1797 som indledningen til en liberal hovedlinie i dansk økonomisk politik. Omtalte toldlov kan snarere karakteriseres som pragmatisk senmerkantilisme, hvad man vil konstatere, hvis man ikke nøjes med at læse den berømte fortale, men tillige ser på tariffdelene, altså toldsatsene. Og den politiske legitimitet var dog ikke fuldkommen, for der var jo et lille »tomrum« mellem det ene ministeriums afgang og martsministeriets udnævnelse, noget der i det store udland ikke undgik opmærksomheden, hvad allerede Niels Neergaard havde et skarpt blik for.¹² Hans Vammens tolkning af begivenhedsforløbet »uden mytologisk farvning« har i øvrigt andetsteds vakt kraftig indsigelse, som det siden vil fremgå.

I modsætning til Vammen benytter Hans Schultz Hansen ordet revolution både om begivenhederne i Danmark og »Den slesvig-holstenske rejsning og regering 1848«, titlen på samlingens fjerde artikel. Begivenhedsforløbet gennemgås nøgternt med benyttelse af ordet »opstand« – ikke så værdiladet – for det, der skete den 23. og 24. marts. De ledende personer og deres baggrund får omtale med betoning af, at der i sammenligning med Danmark var flere yderligtgående demokrater, i første række repræsenteret af Olshausen. Til gengæld blev reaktionen lidt senere også relativt stærkere, hvad der resulterede i en mindre demokratisk valglovgivning end den, man fik i Danmark, og endelig var der i hertugdømmerne betydeligt mere social uro end i kongeriget. Afsluttende vurderes den provisoriske regerings indsats ret højt, omstændighederne taget i betragtning – altså virksomheden frem til dens tilbagetræden i oktober 1848 efter Malmøkonventionens vedtagelse.

Niels Finn Christiansen beskæftiger sig i den femte artikel med »Kommunismens spøgelse – venstrefløjen i 1848«. Det var jo året for Det kommunistiske Partis Manifests fremkomst, men han konstaterer, at det netop kun kunne være i form af et uhåndgribeligt spøgelse, at kommunismen/socialismen manifesterede sig i Danmark. Danskere var der dog, der som rejsende håndværkere havde haft kontakter til europæisk venstrefløjsmilieu – først og fremmest drejersvenden J.P. Grüne, som blev redaktør af Kjøbenhavnsposten, der støttede Hippodrombevægelsen og indtog en særdeles antinationalistisk holdning. Når der ikke i Danmark blev tale om andet end »spæde markeringer af sociale

¹² Neergaard – s. 147 – bruger den relativt stærke formulering »et Slags kortvarigt Anarki, som, navnlig overfor Udlandet, blev os til megen Skade«.

modsatninger«, finder Niels Finn Christiansen årsagen i det danske samfunds agrare præg, hvor bønder blev til demokrater, mens »de arbejdende klasser var for heterogene og for svage«.

Herefter følger Flemming Lundgreen-Nielsens »kærligt-morsomme« indlæg om »Løven i buret. Grundtvig i 1848«, der besvarer det udmærkede spørgsmål, hvad lavede Grundtvig egentlig i 1848? Svaret er: i begyndelsen ikke noget, anskueliggjort af illustrationen med folketøget i Vimmelskaftet, der passerer Grundtvig, som passivt ser til fra et hjørnevindue. Artiklen er alene hele samlingen værd i sin beskrivelse af det løvespring, Grundtvig derefter foretog bl.a. med tidsskriftet *Danskeren*, hvis første hæfte blev udsendt den 22. marts. Springet endte som bekendt med deltagelse også i Den grundlovgivende Rigsforsamling, siden så fikst af Constantin Hansen illustreret med en anbringelse i det perspektiviske forsvindingspunkt på det berømte maleri. Grundtvig er ikke sådan til at komme uden om.

Skildringen af selve krigsførelsen både 1848 og 1849 er lagt i hænderne på lederen af Tøjhusmuseet, Ole L. Frantzen, der kortfattet gør rede for forsvarspolitikken efter Napoleonskrigene, hærens omlægning i 1842 og situationen i marts 1848. Herefter er der lagt op til slaget ved Bov, som er illustreret med et udmærket kort – hvorfor noget tilsvarende ikke gælder for slaget ved Slesvig, er egentlig sært. Siden får man et kort til belysning af træfningerne ved Nybøl og Dybbøl i maj og juni, men savner så igen en sådan illustration af slaget ved Fredericia året efter. Men ellers gives der god besked, også om kompetencestridighederne i kommandostrukturen.

Søkrigsførelsen får ligeledes nogle ord med på vejen. Katastrofen ved Eckernførde vurderes som værende uden større militær, men nok af stor psykologisk betydning. Det indiskutable søherredømme var helt væsentligt for »flankeforsvaret« af Jylland med Fredericiaslaget som højdepunkt, hvortil dog føjes den forsigtige vurdering side 171, at »flådens største indsats var måske dens blokade af de nordtyske havne, hvilket vakte megen vrede i Det tyske Forbund«. Forfatterens forsigtighed tyder på, at anvendelsen af blokadevåbenet aldrig rigtig er blevet vurderet, hvilket modsvares godt af bemærkningerne side 203 om litteraturen og savnet af en moderne, alsidig behandling af krigene 1848-50.

Et opslag i et ældre marinehistorisk værk giver et interessant resultat. Halfdan Barfod var i sin tid ikke i tvivl.¹³ Han tilsluttede sig afgjort nogle diskussionsindlæg fra 1848, hvorefter flådeledelsen erklæredes som

¹³ Halfdan Barfod: *Vor Flaade i Fortid og Nutid*, 1941, bd. 1, s. 458ff.

slap.¹⁴ Hele flåden burde have været sendt ud til gennemførelse af en hård blokade af hele den tyske kyst, men i 1848 udrustede man end ikke de otte linieskibe. Man havde villet undskylde den svage søkrigsførelse med frygt for at genere de engelske interesser i sejladsen på de tyske havne, men »Frygt er imidlertid ikke en Sindsstemning, ved Hjælp af hvilken man kan vente Fremgang under Krig«, etc.

Nu skrev Halfdan Barfod i 1941, og det kan jo forklare en del. Men modsætningsvis kunne hans vredesudbrud jo give anledning til den arbejdshypotese, at der åbenbart var tale om en blokadepolitik, som meget bevidst *netop* blev afpasset efter de udenrigspolitiske omstændigheder, og dette kunne let gøres, fordi kommandovejen for flåden var såre enkel. Et orlogsskib sendes afsted med en ordre, som efterfølges indtil en ny fremkommer. Blokadepolitikken kunne åbenbart fortjene en nøjere undersøgelse.

Samlingens afsluttende ottende bidrag er »Kampen om den almindelige valgret« af Claus Bjørn, der naturligvis igen har kunnet gøre det med henvisning til sin egen, tidligere udgivne generelle behandling. I artiklen tages udgangspunktet i D.G. Monrads rolle som indpiskeren fremfor alle, når det gjaldt forfatningssagen, og den afsluttes perspektiverende med valget af væveren fra Mern til Den grundlovgivende Rigsforsamling, et resultat, som fortalte et og andet om, hvor kortvarigt »valgægteskabet« mellem nationalliberale og bondevenner faktisk var.

Claus Friisbergs bog »Den danske vej fra enevælde til demokrati« om perioden 1830 til 1848 er opbygget i fire hovedafsnit, begyndende med en gennemgang af den økonomiske og sociale baggrund, hvorefter anden del handler om den (national)liberale opposition mod enevælden. Så snævres synsvinklen ind med tredje del om bondekrav og bondeagitation, mens fjerde del drejer sig om bondestandens stigende politiske aktivitet og fremkomsten af den ovennævnte, kortvarige alliance med den nationalliberale fløj. Der er tale om et uhyre grundigt arbejde med anvendelse af den foreliggende trykte litteratur, og der demonstreres – såvidt det kan ses – kendskab til alt relevant, når det gælder de politiske forhold, folkelige bevægelser og landbruget, mens byerhverv, transport og kommunikation er dækket ind med henvisninger til et udvalg af noget mere tilfældig karakter.

Der er hentet inspiration hos Habermas og Gramsci, så i den forstand er der tale om lidt af et begrebsmæssigt skoleridt med anvendelse af ter-

¹⁴ Blandt kritikerne var Hans Birch Dahlerup, marineminister C.C. Zahrtmanns bitre antagonist. Der synes længe at have været et skel mellem de respektive tilhængere af disse to betydelige personligheder i den danske marine. Barfod var helt tydeligt Dahlerupianer.

mer såsom sfærer, disproportionering og dekorporering, transformisme og ekspansivt hegemoni. Af og til resulterer det i lidt pudsige formuleringer, som når det om den liberale opposition side 49 hedder: »Men de følte, at den afgørende forudsætning for, at man kunne komme til vejs ende med dekorporeringen, manglede«. Sikken et føleri, og det, man manglede for at få dekorporeret, altså nedbrudt stands- og lavssamfundet, var en repræsentativ forsamling, eller med Habermas: »der skulle bygges bro over konflikter mellem stat og privatsfære; men man savnede en væsentlig brik i, at det kunne foregå på den rette måde, nemlig en folkerepræsentation«. Lidt fornøjeligt er det tillige at konstatere, at Lehmann og Tscherning side 217 i forbindelse med kravet om en tvungen fæsteafløsning overskrider »den klassiske liberale samfundsmodel, som Jürgen Habermas har beskrevet den«. Jamen Orla dog, og hvad er det med A.F., tænker man, men beroliges side 219 ved, at det ved hjælp af Gramsci kan forklares med, »at de nationalliberale ... søgte at sikre sig et politisk hegemoni« – det var altså for at komme til magten. Nåe, derfor.

Som læser kan man skøjte hen over den slags, men bremses til gengæld af fodnoterne, som tit er temmelig omfattende.¹⁵ Henved hver anden af disse har nemlig supplerende og uddybende karakter, hvilket har til følge, at man uvilkårligt kommer ud i overvejelser, om stoffet da ikke skulle have være optaget i hovedteksten. Bogen kan anbefales læst med stor disciplin, først uden noter, siden med – andet er der vist ikke at gøre.

Udbyttet er da en meget omhyggelig gennemgang af de liberale standpunkter og den proces, der førte til alliancen mellem bønder og nationalliberale, herom ingen tvivl. Men spørgsmålet er unægtelig, hvor meget nyt der er i dette, f.eks. set i forhold til Niels Neergaards behandling, hvor agitationen på landet og dannelsen af Bondevenneselskabet såvist ikke er nedtonet. Side 230 citeres netop Neergaard for det synspunkt, at trods oplysning og vækkelse i fyrreerne, så havde martsdagene i 1848 forholdsvis stærkest virkning på landbefolkningen. Friisberg mener helt klart, at bondestanden var mere politiseret end så allerede inden da, men det er og bliver vel en gradsforskel. Det fremgår endvidere gang på gang klart, hvor store forskelle, der var i aktiviteterne i landbefolkningen landsdelene imellem. Det meste foregik jo på øerne, og af og til handler det næsten kun om Holbæk amt. Man kan ikke helt befri sig for den mistanke, at det i denne sammenhæng fortsat er

¹⁵ Selve noteteknikken er lidt akavet. Der er brugt store notetal før punktum eller komma eller endda midt i en sætning, så man skal vænne sig til at f.eks. formlen »1837321« betyder årstallet 1837 og en henvisning til note 321.

datidens højstråbende, der er blevet hørt også af eftertiden. Og under alle omstændigheder er den omtalte gradsforskel svær at måle.

Olaf Søndbergs »Den danske revolution 1830-1866« har et noget andet præg. Der er ikke anført nogen målgruppe i selve bogen, men en pressemeddelelse henviser både til den alment interesserede læser og til historieundervisningen i gymnasiale uddannelser og lignende. Her til svarer udmærket kombinationen af 70 siders historisk gennemgang med 81 sider med 47 tekster fra perioden.

I den relativt kortfattede førstedel undgæes det ikke, at der slås nogle skævere. Når det sammensatte danske rige skildres, er det da lidt drastisk helt summarisk at fastslå, at »kolonierne aldrig [havde] givet det forventede udbytte«, når man betænker, hvor meget f.eks. sukkertolden blev diskuteret på Frederik VI's tid. Og om trafikforholdene i Helstaten ville det da være nok så relevant at nævne hovedruten mellem København og Kiel, der med hensyn til dampskibsanvendelse helt naturligt havde førsteprioritet i forhold til Storebæltsoverfarten, hvor der ganske rigtigt kom dampskib i 1828, ni år senere. Side 23 får man den forbløffende oplysning, at Christian VIII ved sin tiltræden modtog mange telegrammer – hvorfor ikke fax eller e-mail? Side 56 bliver de danske skibe skudt i sænk ved Eckernførde, hvilket mildt sagt er en upræcis påstand, og senere på siden hævdes det kort og godt, at den danske sejr ved Fredericia over slesvigholstenerne »fratog ... preusserne lysten til at fortsætte krigen«. Her er det da gået lige lovlig hurtigt.

Tekstudvalget er udmærket, man får en bred dækning, og der er stjernestykker, som det er rart at have ved hånden, f.eks. Friedrich Engels hampre avisartikel fra 1848. Den er rimeligt nok oversat, mens de danske tekster bringes med en nyere tids verbale flertalsformer og moderne retskrivning, selv om det da næsten er synd ikke at give folk en oplevelse af, hvor flot typografien blev, dengang substantiverne begyndte med store bogstaver. Mindre godt er det med den blinde tillid til f.eks. Orla Lehmanns »Efterladte Skrifter«. Slår man ned på nr. 7, »Akademiernes adresse til Christian 8. ved tronskiftet«, viser der sig ikke så få og ikke helt uvæsentlige uoverensstemmelser, når man sammenligner med den tekst, der er bevaret i kongehusarkivet i form af en afskrift i en af kongens egne optegnelsesbøger – proveniensen må da vel her borge for autenticiteten.¹⁶ Nogen har altså i sin tid redigeret ganske kraftigt.

¹⁶ Ordlyden af udgaven i Kongehusarkivet er bogstavtro gengivet i Kong Christian VIII.s dagbøger og optegnelser, udgivet ved Anders Monrad Møller, IV, 1 del., 1995, s. 14. I kongens optegnelseshæfte er afskriften af denne såvel som af andre adresser besørget af hans privatsekretær, Favin Holten, mens de løbende notater naturligvis er med kongens egen hånd.

Valget af illustrationer er fortrinligt og billedteksterne af og til meget informative. Et godt eksempel er opslaget med Bissens landsoldat på venstresiden og den tyske frihedshelt fra Berlin 1848 på højresiden. At Eckersberg helt er undgået i en bog om perioden fra 1830 og frem, kan man undre sig over, men det bør vel ses som et udtryk for opfindsomhed. Afsluttende bringes en omhyggeligt udarbejdet billedliste, mens der i litteraturfortegnelsen savnes navne som eksempelvis Marcus Rubin og Just Rahbek.

Den jyske Historikers temanummer bærer undertitlen »retorik og realiteter«, og derved tilkendes vel en vis slæn koldt vand i blodet med hensyn til festivitas, hvis man spørger Århus.

Niels Finn Christiansen bringer under overskriften »Grundloven, historikerne og det moderne Danmark« først en historiografisk gennemgang med udgangspunkt i Niels Neergaard og ført frem til de seneste bidrag. Temaerne er opstillet som spørgsmål: Brud eller kontinuitet? Var resultatet positivt eller en »fejludvikling«? Hvilken rolle spillede de internationale begivenheder og den nationale konflikt? Og i hvor høj grad har der gennem tiden været tale om indlæg, der skal ses i en aktuel sammenhæng? Forfatteren gennemfører sit forehavende forbilledligt med mange skarpe og tankevækkende iagttagelser undervejs, et par kolleger tages diskret ved vingebenet, og det hele munder ud i en anden del om »Grundloven og det moderne Danmark«. Man får ikke et direkte svar fra Niels Finn Christiansen selv på det første spørgsmål, men han formulerer vel nærmest et »både og«. Efter at have opregnet en række kontinuitetsbærende elementer i udviklingen, slås det fast, at hverken tronskiftet, de europæiske revolutioner eller den nationalpolitiske konflikt »kontrafaktuelt kan tænkes bort«, når det gælder baggrunden for den grundlov, som i hans allersidste sætninger får en positiv vurdering med på vejen med hensyn til dens betydning i de følgende 150 år.

Kenn Tarbensens titel, »Tomme proklamationer? Junigrundlovens politiske frihedsrettigheder«, handler naturligvis om forenings-, forsamlings- og trykkefriheden. Først skildres forholdene under den sene enevælde, herefter under det unge folkestyre. Konklusionen kan man næsten gætte sig til. Der var i det store og hele tale om proklamationer, som først siden reelt fik indhold. Dels måtte man vente til 1916 på at få vedtaget den lovede retsreform, dels ændredes den administrative praksis så sandelig ikke med ét slag – historien om politidirektør Bræstrup, der blot fortsatte efter det vante mønster, er fornøjelig læsning.

Gunnar Lind har en lignende informativ overskrift: »Den danske hær, den frie forfatning og den forsvundne kontrarevolution 1848-

1851«. Det implicitte spørgsmål besvares efter en interessant redegørelse med, at den væsentligste årsag ligger i, at »set som social klasse var den danske officersstand en ganske original størrelse«. Selvrekrutteringen var betydelig i denne gruppe kongens tjenere, der var højtuddannede og avancerede uafhængigt af deres oprindelse, mens kontakten udadtil – f.eks. i kraft af giftermål – først og fremmest var med borgerlige kredse. Officerer og liberale havde med Linds udtryk »usædvanligt lidt i klemme hos hinanden«, og derfor kom det ikke til en polarisering med krigerstanden på en reaktionær fløj.

Steen Bo Frandsen skriver kort og godt om »Hovedstaden og resten af landet«. På den ene side var enevældens residensby frem mod midten af 1800-tallet fortsat centrum for så meget, men tiderne havde ikke været gode for staden, hvorfra man ængsteligt skævede til den økonomiske dynamik i hertugdømmerne og den store magnet, Hamborg. Spørgsmålet var, om København skulle være »en nationalstats hovedstad og ikke en regeringsby i et angiveligt heterogent monarki«. De nationalliberale ønskede det første, og sådan blev det i kraft af begivenhederne i 1848. Steen Bo Frandsen ser i de foregående 15 år »tendenser til en regional spredning af den politiske beslutningsproces« – stænderforsamlingerne (s. 109), men betoner tillige (s. 98), at »politiseringsprocessen i Nørrejylland tog først sit egentlige afsæt efter 1850«. De danske provinskøbstæder karakteriseres som små og impotente (s. 93), mens deres økonomi ikke desto mindre på denne tid var blevet klart styrket (s. 95). Vel, provinskøbmændene havde åbenbart travlt med at tjene penge på korneksporten og interesserede sig ikke for politik. Der er altså ikke meget at sætte bag et kontrafaktisk »hvis« som grundlag for noget alternativt, noget regionalt. Tilbage står egentlig kun en kraftigt udtalt misbilligelse af den nationale historiefortolkning, som vi gerne skulle se at slippe af med (s. 97).

Michael F. Wagners artikel om »De politiske polyteknikere – politisering og professionalisering under systemskiftet« relaterer sig ikke i så høj grad til året 1848, men handler om striden mellem teori og praksis i den da 20 år gamle uddannelse, om næringsfrihed, eller rettere den mangel på samme, som vanskeliggjorde etableringsmulighederne for de polytekniske kandidater, og endelig disses mulighed for at finde en plads i embedsapparatet. Det sidste lykkedes i høj grad, og derefter var en periode med »politiske polyteknikere« = nationalliberale hurtigt overstået.

Heller ikke Vagn Lyhnes bidrag om »Det hemmelige selskab« står i direkte relation til den runde anledning. Der indledes med en redegørelse for rotvælsk, kæltringesprog, det sprog hvormed forbrydere

kunne sammenrotte sig, og der fortsættes med de fængselsreformer, som i Danmark først og fremmest er forbundet med C.N. Davids navn. Her skulle en anvendelse af isolation dels lede til anger, dels hindre den frygtede sammenrotning.

Henrik Horstbøll bekæftiger sig med »Politisk medborgerskab og Junigrundloven – den almindelige valgrets begrebshistorie«. Mens valgretten til stænderforsamlingerne hvilede på indfødsret og grundejendom, blev resultatet, da der skulle vælges en grundlovgivende forsamling, at statsrådet, ivrigt ansporet af Monrad lagde sig fast på en »almindelig« valgret, der var ensbetydende med en husfaderlig valgret – man skulle holde dug og disk. Husfaderen hører hjemme i en god gammel luthersk tradition, hvorved kontinuiteten hen over 1848-49 ifølge Horstbøll betones, mens det at lade husfaderskabet ligge til grund for valgretten i sig selv var noget af et brud og tillige får karakteren »nærmest revolutionær« i europæisk sammenhæng.

Niels Clemmensen begynder sin artikel »Fra Junigrundlov til revideret Junigrundlov 1849-1866« med at gøre op med myten om junigrundloven som resultatet af en triumferende ånd fra 1848, mens den reviderede grundlov i 1866 skulle skyldes sort reaktion. Med udgangspunkt i den antagelse, at man i Den grundlovgivende Rigsforsamling mente at kunne påvirke sine tilhørere ved talens brug – modsat moderne parlamentariske forsamlinger – analyserer Clemmensen termen »konservativ«, hvad der giver et interessant resultat. En konservativ holdning kunne stå for status quo, men så sandelig også for værdier, som alle kunne tilslutte sig – som noget med en gylden middelvej. Og ved at se på debatten i 1866 genfinder han de samme værdisæt. Sagt meget kort er konsekvensen herefter, at Clemmensen mener, at de meget forskellige udfald i 1849 og 1866 ikke skal ses som en følge af en ændret holdning fra de nationalliberales side – i 1866 i form af et svigt af ungdommens idealer – men helt overvejende var udtryk for meget forskellige politiske konjunkturer.

Den afsluttende artikel i Den jyske Historiker af Kenn Tarbensen og Claus Møller Jørgensen bærer overskriften »1848 – borgerkrig og revolution – et essay i anledning af Claus Bjørns bog«. Strengt taget vil det være at gå lige lovlig vidt med at give en slags anmeldelse af noget, der i forvejen overvejende er lagt an som en anmeldelse, men nogle kommentarer i forbifarten forekommer alligevel naturligt. De to forfatters hensigt er denne: »Vi vil fokusere på de tre centrale problemstillinger: borgerkrig, standssamfund og nationalitet/nationalisme, som Bjørn tager i anvendelse uden at det på noget tidspunkt diskuteres eller kvalificeres, hvad begreberne dækker over«. Der er noget galt med den sæt-

ning – hvordan tager man en problemstilling i anvendelse? – men meningen er ikke til at tage fejl af.

Hvad det første punkt angår, foretrækker undertegnede, som ovenfor anført, at fastholde en dobbelt betegnelse for treårskrigen som helhed, mens anklagen mod Claus Bjørn i denne sammenhæng egentlig ikke løber ud i andet og mere, end at han skulle have husket på, at helstaten var en »sammensat stat (composite state)« og så skal betegnelsen borgerkrig »associeres til krige i imperier i opløsning ikke til magtkampe eller regionalisme i etablerede nationalstater«. Gad dog vide, om nogen læser er gået galt i byen på grund af denne »mangel«.

Indvending nr. to går på Claus Bjørns karakteristik af Europa/Danmark som et standssamfund, for man kan slet ikke forklare »det politiske system som et, der udspringer af et standssamfund« og dermed heller ikke tilstedeværelsen af den politiske opposition, som stod på spring i 1848. Det er det da vist heller ikke meningen. Det er svært at se, at Bjørns påstand skulle være mere omfattende, end at den i al uskyldighed gælder de forrettigheder, godsejere notorisk fortsat havde, bøndernes eneforpligtelse til at springe soldat, byhåndværkernes lavsprivilegier og lignende, og hertil skal læseren vel så associere til det ubestridelige faktum, at man i en årrække havde haft lige netop *stænder*-forsamlingsinstitutionen, hvortil valgretten var afhængig af fast ejendom. Og hvad den politiske opposition angår, så har Claus Bjørn valgt at lade »det nationalliberale miljø« være en etableret kendsgerning i efteråret 1847, som det fremgår af hans bog side 22 – de nationalliberale dukker ikke først op, som hævdede af Tarbensen og Jørgensen, i forbindelse med Christian VIIIs død. Bjørns valg forekommer legitimt. For hvis man beder om en skildring af hele politiseringsprocessen tilbage fra slutningen af 1820'erne, så er det ensbetydende med at forlange en helt anden bog.

Den tredje indvending er af samme art. De to forfattere vil »problematiskere ideen om, at det var et modsætningsforhold mellem danske og tyske i helstaten som var årsag til 1840ernes eskalerende konflikt som kulminerede med treårskrigen«. Der henvises til »ytringer, Claus Bjørn har fremsat andetsteds«, men det væsentlige er vel i denne sammenhæng, at Bjørn i den foreliggende bog – heldigvis – har fravalgt den lange forhistorie og sætter ind med begivenhederne i 1846, hvor man roligt kan sige, at modsætningen dansk kontra tysk spillede en rolle. Igen synes man at forlange, at bogen skulle have handlet om noget helt andet.

I deres konklusion medgiver Kenn Tarbensen og Claus Møller Jørgensen – modstræbende? – at »Bjørns parallelle betragtning er frugt-

bar«, men forlanger den selvfølgelig udvidet i et længere perspektiv og suppleret etc. etc. Kort sagt, Claus Bjørn har såmænd bare skrevet en god bog om 1848. Og det virker åbenbart irriterende, at han resolut har taget afsæt tæt på begivenhederne. Men forhistorien inklusive Adam og Eva kan man jo passende læse om andetsteds.

Et ikke ringe mål af opsparet irritation synes ligeledes at ligge bag Bjørn Svenssons »Opgør med fjendebilleder«, som er udgivet under betegnelsen »kampskrift« og formet som en række imødegåelser af udtalelser af navngivne publicister og mediefolk vedrørende dansk-tyske konflikter. Man forstår godt harmen over det overfladiske eller næsten forbryderisk dumme i en tilfældig fjernsynsjournalists tåbelige påstande, og man kan ligeledes tilslutte sig ubehaget ved de hurtige historiske pennens hastige parallelliseringer – ingen nævnt, ingen glemt. Men Bjørn Svenssons hovedærinde er udtrykkeligt at imødegå Hans Vammens opfattelse af, hvad der skete på det andet Casinomøde. Svensson resumerer Vammens synspunkt således: »Da Orla Lehmann holdt sin skelsættende tale på det store Casinomøde 20. marts 1848, besluttede han derfor at lade, som om oprøret faktisk var udbrudt, til trods for at han vidste, at det ikke var tilfældet«.

I forbifarten kan man undre sig over, at Hans Vammen i den grad er blevet skydeskive. Svensson refererer selv den helt afgørende sætning hos Niels Neergaard, hvor det side 141 hedder om talen: »Efter hvad der var sket i Holsten, betragtede han allerede Oprøret som udbrudt, og han spurgte nu, hvad man vel under saadanne Forhold kunde vente sig af en Regering som den, der nu stod for Styret«. Således har man kunnet læse det formuleret lige siden 1892, så ret beset er Vammens artikel med Claus Bjørns ord vel i første række »klargørende« for forløbet af martsdagene i København,¹⁷ samt ikke mindst problematiserende, når det gælder vore kilder til belysning af, hvad der egentlig blev sagt på Casinomødet. Vammen er her med rette skeptisk, når det gælder såvel P. Hjorts »litterære« referat som Orla Lehmanns egen bearbejdelse i »Efterladte Skrifter« og ligeledes grundlaget herfor, nemlig J.Chr. Jørgensens referat fra mødet, der kom Lehmann i hænde »nogle dage senere«.¹⁸ Svensson vælger derimod at støtte sig på sidstnævnte. Orla Lehmanns fuldmægtig karakteriseres som »en kompetent referent ... fortrolig med den slags arbejde« (s. 69). Dette skal nok være rigtigt,

¹⁷ Bjørn, *Borgerkrig og revolution*, s. 261.

¹⁸ Vammen 1988, s. 262, note 18.

men når Svensson – byggende på Just Rahbek¹⁹ – forestiller sig, at Jørgensen »åbenbart [har] gjort stenografiske notater under mødet og ... hurtigt foretaget en renskrift«, (s. 93, note 80) så føler man sig på gængende grund. I det mindste kræver dette en godtgørelse af, at Jørgensen overhovedet kunne stenografere, hvad absolut ikke er nogen given sag. Det første vidnesbyrd om systematisk brug af stenografi i Danmark stammer faktisk først fra det følgende år, hvor man i Den grundlovgivende Rigsforsamling havde indforskrevet en nordmand med de nødvendige kvalifikationer.²⁰ Det er vel overhovedet et spørgsmål, om datidens ideal var det ordret gengivne referat. Den frejdighed, hvormed Lehmann selv siden »satte stil« på sin berømte tale, burde da være noget af en advarsel. Og Svensson synes på forhånd at udelukke muligheden af manipulation, hvad nok også er lidt uforsigtigt.

Svensson anfører (s. 70), at Jørgensen måtte være forberedt på, at referatet ville blive læst af flere tusinde mødedeltagere, hvad det nu netop ikke blev, for der kom ikke noget stort referat i Fædrelandet. Det gjorde der derimod af de berømte kongeorde dagen efter til deputationen, som Neergaard naturligt nok citerede herfra.²¹ Det forbløffende er blot, at ordlyden er en ganske anden, hvis man læser de fem håndskrevne udgaver af svaret, som er bevaret i kongehusarkivet, heraf fire med Frederik VII's egen hånd. I alle versioner indgår en forsikring om, at kongen havde truffet de fornødne foranstaltninger vedrørende Slesvig, og mens der i de fire udkast endnu ikke var tale om afskedigelse her og nu af hele ministeriet, så har man med det femte en udgave, som er den eneste af disse, der kan have været brugt som »talepapir« ved denne lejlighed.²² Man står altså med et lille stykke papir, der – kun beskrevet på den ene side – med kongens egen hånd giver en formulering, der på et par væsentlige punkter afviger fra den, man siden kunne læse i Fædrelandet, hvor Slesvig end ikke blev nævnt. Der kan ikke føres noget bevis for, at Frederik VII ikke læste op af et sjette, ikke-bevaret stykke papir, eller at han improviserede. Men er det særlig sandsynligt? Claus Bjørn er således ikke i tvivl om, at Lehmann redigerede løs, som det pas-

¹⁹ Just Rahbek: Dansk Militærpolitik. Fra tronskiftet i 1839 til krigens udbrud i 1848, Aarhus 1973. Formuleringen er her s. 156: »Nedskriften er antagelig foretaget ca 21/7 s. A. vel efter Notater paa selve Mødet ...«, og s. 257: »Antagelig er Nedskriften foretaget ca 31/3 s. A. efter Jørgensens stenografiske Notater«. Der bemærkes endvidere, at der ikke kendes bevarede papirer efter Jørgensen, hvis referat i øvrigt ifølge Rahbek synes at indeholde regulære fejl, jfr. s. 115, note 37 og s. 137, note 144.

²⁰ Artiklen Stenografi i Salmonsens Konversationsleksikon, bd XXII, 1927.

²¹ Neergaard, s. 149.

²² Kongehusarkivet, som note 9, den sidstnævnte version citeret af Bjørn, Borgerkrig og revolution, s. 78.

se ham.²³ Alt i alt må man nok revidere sin opfattelse af datidens avis-referater, der netop næppe holder mål med senere tiders idealer om ordret gengivelse.

Det er derfor umuligt at følge Bjørn Svensson i hans tiltro til Jørgensens referat af Casinotalen. Man kan ikke bevise, at Orla Lehmann ikke løj – lige så lidt, som at han gjorde det. Hvad der derimod ikke er til at komme uden om, er, at der så sandelig ikke på møderne den 20. marts var tale om på nogen måde at holde igen. Den fremrykkede mødedato er et faktum. Og de verserende rygter om, at der reelt var udbrudt oprør, er ligeledes til at tage og føle på – Svensson omtaler mærkeligt nok ikke M.A. Goldsmiths efterskrift i Nord og Syd publiceret netop den 20. marts: »Alt er for sildigt, der skal være udbrudt Oprør« og heller ikke hans mistrøstige trækken i land dagen efter.²⁴ At de nationalliberale i denne situation, hvor oprørsrygterne florerede, taktisk brugte Slesvig i deres bestræbelser på at komme til magten, forekommer fortsat plausibelt, for hvorfor skulle de egentlig ikke det?

Det, der har generet Bjørn Svensson, er vel snarest, at der i dén grad er blevet pillet ved koryfæet Orla Lehmann, som hos Vammen er blevet reduceret til en demagogisk taktiker. Vel indrømmes det, at han »som de fleste fødte folketalere kunne komme til at bruge mere tilspidsede formuleringer, end heldigt var ...« (s. 83), men herefter følger hos Svensson fire sider om »Orla Lehmanns linie«, der kan læses som et defensorat. Vammens forbrydelse fremstår først og fremmest i hans afmytologisering af Orla Lehmann, en afmytologisering, som allerede Niels Neergaard på sin diskrete måde var godt i gang med. Man kan blot pege på hans vurdering af Lehmanns i al hast udarbejdede svar til den slesvigholstenske deputation – skrevet på fem minutter, pral? Læser man Neergaard nøje, gør han her helt klart Lehmann til ophavsmand til, hvad han opfatter som en udenrigspolitisk kapitalbrøler.²⁵ Man afventede ikke udbruddet af det oprør, som også Neergaard vurderede som uundgåeligt, men ved på dette tidspunkt at proklamere en Ejderpolitik i modstrid med både Christian VIIIs og Frederik VIIIs tidligere tilsagn om at opretholde helstaten, gav man sig en helt unødvendig blottelse overfor de neutrale magter, hvis holdning man uundgæ-

²³ Bjørn, *Borgerkrig og revolution*, s. 79.

²⁴ Vammen 1988, s. 261.

²⁵ Neergaard, s. 169-72, især nederst s. 171 og øverst s. 172. Oplysningen om de fem minutter er Lehmanns egen i brevet til Marie Lehmann, se Povl Bagge, Povl Engelstoft og Johs. Lomholt-Thomsen: *Danske politiske breve fra 1830erne og 1840erne*, IV, 1958, brev nr. 941 af 26. marts, s. 166.

ligt ville være afhængig af. Man skulle ifølge Neergaard fuldt ud være stået fast på »legitimitetens standpunkt« overfor oprørerne, men valgte altså at rejse – med Lehmanns ord – et »Banner, om hvilket det danske Folk kunde samle sig til den forestaaende Kamp«.

Sat lidt på spidsen karakteriserer Neergaard nærmest Lehmann som agitatoren, der her begik sit livs dumhed, en dumhed der skulle få langtrækkende konsekvenser. Thi her lagdes vel også grunden til det forbløffende ry for ydertliggående demokratisk og national radikalisme, som overalt i Europa klæbede ved de ellers så fredelige københavnske »professorer og præster«, noget der reelt i de følgende år kom til at hæmme deres muligheder også i den hjemlige politik. Neergaard siger det ikke direkte, men det er næppe tilfældigt, at han uafsladeligt i det følgende ved enhver given lejlighed bolttrer sig i henvisninger til udlandets syn på de nationalliberale.²⁶

Bjørn Svensson sætter under overskriften »Fejlskud og selvmål« sin kritik af Hans Vammen op i fem punkter, hvor det sidste bringer en påstand om, at Vammen skulle have påstået, at de nationalliberales magtbegær og Orla Lehmanns bedrag var skyld i to slesvigske krige og de deraf følgende ulykker. Dette må dog vist siges at være at skyde Vammen lige lovligt meget i skoene – i alt fald i forhold til artiklen fra 1988. Men det er rigtigt, at Hans Vammen ikke kan lade være med at luften lidt uforpligtende kontrafaktiske tilbøjeligheder, mest under indtryk af, at så meget i de første måneder af 1848 kan forekomme så utroligt tilfældigt. Først Christian VIIIs død, som var pludselig, uanset hvor mange gange Claus Bjørn har formuleret sig om den skrantende konge. Dernæst en revolution i Frankrig, som uundgåeligt fik følger i resten af Europa, ikke mindst i Berlin, hvor et par geværskud havde så fatal en virkning. Derefter en Orla Lehmann, som hastede hjem fra Italien for at indtage en rolle, som vel ingen andre havde kunnet spille. Og man kunne tilføje andre tilfældigheder fra begivenhedsforløbet i marts, hvor skæbnens ironi ville, at Prinsen af Nørs besynderlige brev ankom lige betids til, at en rasende Frederik VII lod sig foranledige til at optage nationalliberale i et nyt ministerium. Og endelig kuppet i Rendsborg, der ifølge Prinsen af Nørs eget udsagn kunne være blevet bremset, hvis blot en enkelt dansk officer på stedet havde hugget ham ned. Denne fascinerende detaille stammer fra Neergaard, som dermed har fået det sidste ord.²⁷

²⁶ Neergaard, s. 512, 515, 519, 544, 549, 672, 803-04.

²⁷ Neergaard, s. 179.

I en sammenligning med sine efterfølgere mere end hundrede år senere står Niels Neergaards værk sig unægtelig godt trods det langt snævrere kildegrundlag – han havde således hverken adgang til statsrådets protokoller eller til kongehusarkivet. Ganske vist ekspliciterede Neergaard sig ikke op ad vægge og ned ad stolper, tingene blev ikke skåret ud i pap, for han havde alt for travlt med noget så væsentligt som at skrive historie. Derfor kan man finde vurderinger både centralt placeret i teksten og strøet lidt mere tilfældigt omkring, og man må indrette sig på at læse en del mellem linierne. Eksempelvis lykkes det Neergaard at give en skildring af organisationen af Bondevennernes Selskab, der tilfulde giver indtryk af en benhård topstyring i kraft af den selvsupplerende syvmandskomité. Lige i den sammenhæng karakteriseres det blot som en ejendommelig bestyrelsesform, men her skal man være klar over, at »ejendommelig« hos Neergaard er et særdeles stærkt udtryk, og der er ingen tvivl om, hvad han mener – det fremgår indirekte af udsagn helt andre steder i teksten.²⁸ For så vidt kræver Neergaard en del af sine læsere.

Naturligvis har vi siden Niels Neergaards tid fået frygtelig meget mere at vide på overordentlig mange felter, og så mange forskellige synsvinkler er blevet anlagt. Men man kan jo stille sig det spørgsmål, om vi egentlig er blevet forfærdelig meget klogere på året 1848, for det meste blev foregrebet allerede i bogen fra 1892. En Claus Bjørn og en Hans Vammen betoner på forskellig vis kontinuiteten og nedtoner bruddet hen over det berømmelige årstal, mens Neergaard, der var så meget tættere i tid, naturligt nok fastholdt begrebet »revolution«, omend forstæet som en ganske ublodig revolution set i europæisk sammenhæng – for så vidt det gjaldt begivenhederne i København.²⁹ Vægten har således forskubbet sig inden for et Niels Finn Christiansensk »både og«, men det er vel så også den væsentligste forskel på Neergaard og hans fagfæller i nyeste tid.

²⁸ Neergaard, s. 50-51, sammenlign f.eks. med samme s. 646-47 og 682.

²⁹ Neergaard, s. 187.